

یادی از فرهنگ‌نگار برجسته معاصر، پروفسور راینهارد هارتمن (۱۹۳۸-۲۰۲۴)

سید مصطفی عاصی استاد زبان‌شناسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران

چکیده

در تاریخ ۱۹ مهرماه ۱۴۰۳ مراسم خاکسپاری پروفسور راینهارد هارتمن در شهر اکستر انگلستان برگزار شد. این مراسم با حضور خانواده، دوستان و همکاران او برگزار گردید و نشان‌دهنده احترام و محبت به این شخصیت بزرگ علمی بود. هارتمن به عنوان انسانی شریف و بزرگ شناخته می‌شد که در زمینه‌های اخلاق، علم و زندگی شخصی تأثیرگذار بود. پس از بازنشستگی در سال ۲۰۰۱، هارتمن به عنوان استاد افتخاری در دانشگاه بیرمنگام به تدریس و پژوهش

ادامه داد و تا پایان عمر به فعالیت‌های علمی خود ادامه داد. خاطرات و تأثیرات او بر دانشجویان و همکارانش نشان‌دهنده انسانی بزرگ و فرهیخته است که در زندگی و کار خود به دیگران الهام بخشید.

کلیدواژه: راینهارد هارتمن، زبان‌شناسی، فرهنگ‌نگاری.

مقدمه

روز چهارشنبه ۱۹ مهرماه ۱۴۰۳ (۹ اکتبر ۲۰۲۴) مراسم خاکسپاری انسانی بزرگ در شهر اکستر انگلستان با حضور اعضای خانواده، دوستان و برخی از همکاران و دانشجویان دیرین او برگزار شد.

پروفسور **راینهارد هارتمن** به معنای واقعی انسانی شریف و بزرگ بود. در اخلاق: مهربان، نرم‌خو، گشاده‌رو و بزرگ‌منش، در علم: پربار، بلندنظر و گشاده‌دست و در کار و زندگی: عاشق، سخت‌کوش، جدی، تاثیرگذار و جهانی.

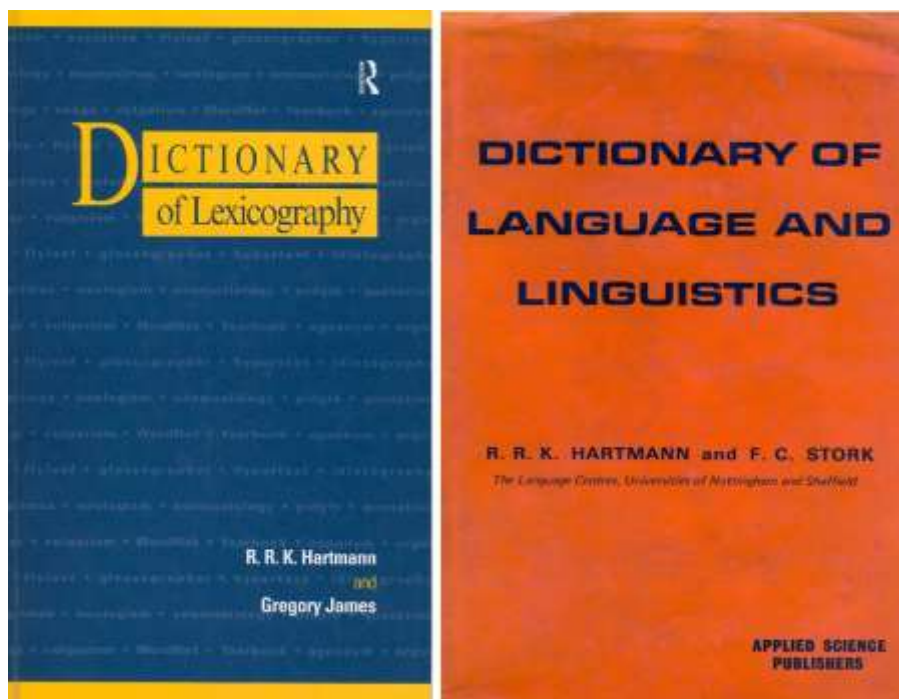
او در هشتم آوریل ۱۹۳۸ در شهر وین و در خانواده‌ای فرهنگی زاده شد. تحصیلات خود را تا دکتری در دانشگاه‌های وین اتریش و ایلینوی آمریکا در رشته‌های اقتصاد عمومی و جهانی، ترجمه و زبان انگلیسی به‌انجام رساند و از سال ۱۹۶۴ در دانشگاه منچستر و از ۱۹۶۸ در دانشگاه ناتینگهام کشور انگلستان به تدریس زبان‌های معاصر پرداخت. در همان سال ۶۴ با **لین وارن** ازدواج کرد که ثمره آن دختری با نام **نسیم** و پسری با نام **اشتفن** بود.

دوران شکوفایی علمی و کاری او از زمانی آغاز شد که با تمرکز بر زبان‌شناسی و پژوهش و کار عملی در حوزه تخصصی فرهنگ‌نگاری به تدوین یکی از فرهنگ‌های بسیار مهم و ساختارمند **زبان و زبان‌شناسی**^۱ پرداخت. از سال ۱۹۷۴ که برای همیشه به دانشگاه اکستر آمد، با فعالیت‌های همه‌جانبه و چشمگیر او، به‌زودی این دانشگاه به‌عنوان قطب علمی فرهنگ‌نگاری اروپا شناخته شد.

نگاهی به زندگی پربار علمی این دانشمند شریف و فروتن، بزرگی او را در عرصه‌های گوناگون آشکار می‌سازد. در زمینه ترجمه، تحلیل متن و فرهنگ‌نگاری نظریه‌های تأثیرگذاری ارائه کرده که **متن‌شناسی مقابله‌ای**^۲ مهم‌ترین آنهاست. تدوین دو فرهنگ پیکره‌بنیاد بسیار دقیق، ساختارمند و تخصصی زبان‌شناسی و **فرهنگ فرهنگ‌نگاری**^۳ او را در مقام فرهنگ‌نگاری بزرگ و پیشگام می‌نشانند.

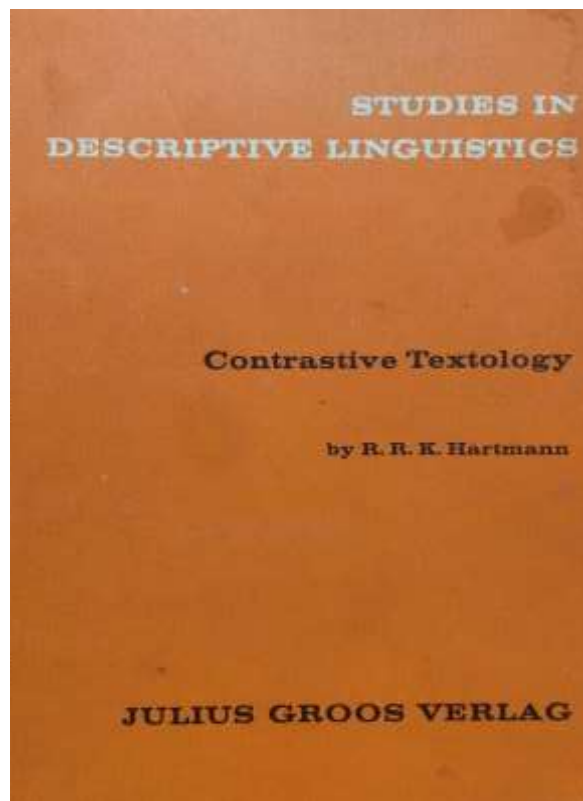
1. Dictionary of Language and Linguistics (1972)
2. Contrastive Textology (CT)
3. Dictionary of Lexicography (1998)

پژوهش‌های بنیادی و انتقادی وی به تثبیت جایگاه فرهنگ‌نگاری به‌عنوان شاخهٔ مهمی از زبان‌شناسی کاربردی، با پشتوانهٔ تاریخ‌نگاری، آموزش و نقد فرهنگ‌ها انجامید. از دستاوردهای مهارت‌سازماندهی هارتمن در گردهم‌آوردن فرهنگ‌نگاران و زبان‌شناسان سراسر جهان و برگزاری همایش‌های جهانی، مدرسهٔ تابستانی و کارگاه‌های تخصصی، می‌توان به تأسیس مرکز پژوهش‌های فرهنگ‌نگاری^۱، بورس‌های کوتاه‌مدت فرهنگ‌نگاری و بلندمدت میان‌دانشگاهی ارازموس^۲ و در بالاترین سطح به تأسیس انجمن فرهنگ‌نگاری اروپا^۳ و پس از آن انجمن‌های فرهنگ‌نگاری آفریقا^۴ و آسیا^۵ و پایه‌گذاری نشریهٔ بین‌المللی فرهنگ‌نگاری^۶ اشاره کرد.

-
1. Dictionary Research Centre
  2. Erasmus Mundus Joint Masters
  3. EURALEX
  4. AFRILEX
  5. ASIALEX
  6. International Journal of Lexicography

در زمینه نظریه‌پردازی، از دهه ۱۹۷۰ پیرامون مسائل تحلیل مقابله‌ای و تحلیل گفتمان و تلفیق آنها اندیشه و پژوهش می‌کرد و مقاله‌های متعددی می‌نوشت که سرانجام به ارائه نظریه *متن‌شناسی مقابله‌ای* و انتشار کتابی با همین عنوان در سال ۱۹۸۰ انجامید.

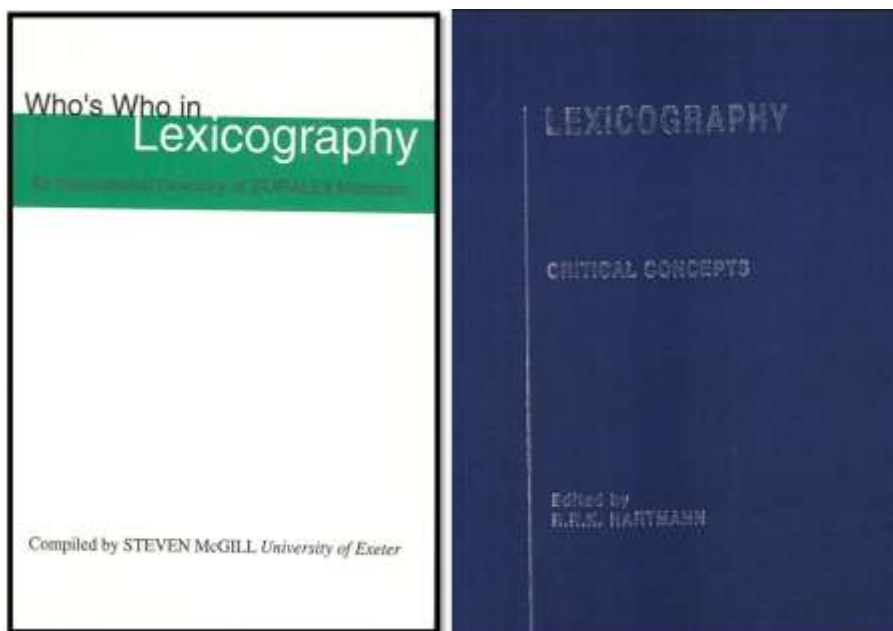

این نظریه در همه حوزه‌هایی که با کاربرد دو یا چند زبان سروکار دارند از جمله ترجمه، تحلیل متن و بویژه فرهنگ‌نگاری بسیار راه‌گشاست. آشنائی او با جامعه فرهنگ‌نگاری جهانی و اشراف و شناختش از فعالیت‌های روزآیند این حوزه به سرپرستی طرح تدوین کتاب *سرشناسان فرهنگ‌نگاری*^۱ انجامید. پیشگفتار وی در این اثر نماینده نقش تأثیرگذارش در همه مراحل شکل‌گیری و بالندگی جامعه علمی و حرفه‌ای فرهنگ‌نگاری است.

---

1. Who is Who in Lexicography (1996)

و سرانجام، کتاب سه جلدی بسیار مهم و جامع فرهنگ‌نگاری: مفاهیم بنیادی^۱ را تألیف کرد که همه حوزه‌های نظری، عملی، آثار مهم و فعالان این عرصه را موشکافانه بررسی و معرفی می‌کند.

افزون بر مقالات علمی پرشمار، هارتمن نزدیک به ۴۰ کتاب ارزشمند و تخصصی در کارنامه علمی خود دارد.

در ایران و در فرهنگستان زبان ایران (فرهنگستان دوم) در سال‌های ۱۳۵۳ و ۱۳۵۴ که برای واژه‌گزینی زبان‌شناسی با سرخوردگی و بی‌میلی به تنها فرهنگ زبان‌شناسی^۲ بسیار مختصر و پر اشتباه موجود اثر ماریو پی^۳ مراجعه می‌کردیم، ناگاه ضمن گشت‌و‌گذاری در کتاب‌فروشی تهران روبروی سردر ورودی دانشگاه تهران که کتاب‌های خارجی عرضه می‌کرد، به فرهنگ زبان و زبان‌شناسی اثر هارتمن و استورک برخوردیم و با شگفتی خود را در برابر اثری بی‌نظیر با ساختاری استوار و مستند و محتوایی دقیق و سرشار از نوآوری در عرصه فرهنگ‌نگاری تخصصی یافتیم. بی‌درنگ آن را خریدیم و همچون ارمانی ارزشمند آن را به گروه واژه‌گزینی

-
1. Lexicography: Critical Concepts (2003)
  2. Dictionary of Linguistics (1971)
  3. Mario Pei

بردم. به‌زودی این فرهنگ به‌عنوان معتبرترین مرجع مستندِ واژه‌گزینی زبان‌شناسی تنها با نام هارتمن شناخته می‌شد.

در سال ۱۳۵۶ بخت بلند یارم شد که در پاسخ درخواستِ پذیرشِ دورهٔ دکتری زبان‌شناسی رایانه‌ای و فرهنگ‌نگاری از دانشگاه اکستر انگلستان، ناباورانه پذیرش تفصیلی با ذکر نام دکتر راینهارد هارتمن به‌عنوان استاد راهنما به‌دستم رسید. این سرآغاز آشنائی من با این انسان شریف، درک محضر استادی وی، دریافت آموزه‌های بسیار و شناخت روش‌ها، رفتار علمی، منش والا و انسانی‌اش و سرانجام دوستی ارزشمند و پایدارمان شد.

در این فرصت تنها یک خاطره شخصی از ایشان را یاد می‌کنم. همواره برایم این پرسش مطرح بود که چگونه نام نسیم را برای دختر خود برگزیده‌اند تا زمانی که در میان گفتگوئی دربارهٔ زبان فارسی و کشور ایران از من پرسیدند می‌دانی من زمانی نمایندهٔ ایران در سازمان ملل متحد بوده‌ام؟ و از دوران دانشجویی دکتری ارتباطات در دههٔ ۱۹۶۰ یاد کردند که در یکی از درس‌ها باید همهٔ ساختار و فعالیت‌های سازمان ملل را شبیه‌سازی می‌کردند و هر دانشجوی نقشی را برعهده می‌گرفت. به‌گونه‌ای تصادفی نقش ایشان نمایندهٔ ایران در آن سازمان می‌شود و از اینجا به مطالعه و بررسی دربارهٔ تاریخ و فرهنگ ایران می‌پردازند که به علاقه‌ای ماندگار می‌انجامد. روی همین آشنائی و علاقه نام نسیم را برای نخستین فرزندشان برمی‌گزینند. می‌گفتند اگر سنت‌های خانوادگی اجازه می‌داد دوست داشتند که نام دومین فرزند خود را در هماهنگی با نسیم، ندیم بگذارند.

سال ۱۹۷۹ (۱۳۵۷) نخستین همایش بین‌المللی فرهنگ‌نگاری در دانشگاه اکستر

نخستین همایش بین‌المللی فرهنگ‌نگاری در
دانشگاه اکستر - همراه دکتر علی القاسمی

سال ۱۹۹۰ (۱۳۶۹) کنفرانس
بین‌المللی فرهنگ‌نگاری (یورالکس)
دانشگاه مالاگا - اسپانیا - همراه
پروفسور مگای

سال ۱۹۹۴ (۱۳۷۳) کنفرانس بین‌المللی
فرهنگ‌نگاری (یورالکس) دانشگاه آزاد
آمستردام - هلند

سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) منزل دکتر هارتمن

پروفسور هارتمن پس از بازنشستگی در سال ۲۰۰۱ به‌عنوان استاد افتخاری در دانشگاه بیرمنگام به تدریس و پژوهش پرداخت و تا پایان زندگی پربار خود به کار علمی و نوشتن ادامه داد.

روانش شاد و یادش گرامی باد.

The Sociolinguistics of Iran's Languages at Home and Abroad: The Case of Persian, Azerbaijani, and Kurdish. Switzerland: Palgrave Macmillan. 294 p.

Ali Reza Gholi Famian¹ | Payame Noor University, Tehran, Iran

Abstract

Sociolinguistics or the sociology of language is an interdisciplinary field of study that examines the phonetic, lexical, syntactic, semantic and pragmatic subsystems of language in the context of social changes. The contemporary world is not uniform in terms of language dispersion, and the experiences of nations and governments demonstrate that understanding and addressing socio-linguistic events such as massive migrations, marginalization, the decline of minority languages, and social violence caused by discrimination and prejudice requires relying on the advancements of sociolinguistics. Recent studies show that this focus has been increasingly incorporated into the agendas of official institutions in some countries. For example, the US Bureau of Statistics published a report acknowledging the need to train census officers in sociolinguistic methods to effectively conduct the national census and interview non-English speaking citizens (Pan, 2007).

The book under review is in English and it adheres to the principles and norms commonly found in academic genres. It consists of a front matter, the body of articles and an index. The front matter includes

1. famianali@pnu.ac.ir (Corresponding Author)

How to cite: Reza Gholi Famian, A. (2024). The Sociolinguistics of Iran's Languages at Home and Abroad: The Case of Persian, Azerbaijani, and Kurdish. Switzerland: Palgrave Macmillan. 294 p.. *Language and Linguistics*, 20(39), 381- 396. doi: DOI: [10.30465/LSI.2025.49549.1773](https://doi.org/10.30465/LSI.2025.49549.1773)